

Vår

En skoldag 1918

Lärarhandledning för skolprogram, åk 3

SKANSEN
- historier får liv -

Innehåll

Inledning	1
Mål med visningen	2
Centralt innehåll i kursplanerna som berörs av skolprogrammet.....	2
Förmågor att utveckla	2
Praktiskt om En skoldag 1918	3
Om skolan i början av förra seklet	4
Lektioner Under skoldagen, instruktioner till läraren	6
Psalmsång	6
Kristendomskunskap	7
Läsning	8
Naturkunnighet och välskrivning.....	10
Efter besöket...	11
Litteratur	11

INLEDNING

Med besöket i Väla skola på Skansen vill vi levandegöra en skoldag på landet för ungefär hundra år sedan.

För att dina elever ska ha möjlighet att leva sig in i hur det kan ha varit att växa upp i början av 1900-talet är det viktigt att ni har tid till förberedelse i skolan. Läs texterna i häftet och prata om hur det kunde vara att gå i skolan förr, gå igenom läxorna och sjung psalmen.

Barnen kommer att leka att de är skolbarn år 1918 och genom rollspel pröva en annorlunda skoldag.

Råd och inspiration inför besöket hittar du i häftet här.

Varmt välkomna!

Mål med visningen

Vårt mål är att eleverna som deltar i En skoldag 1918 ska:

- Få en förståelse för hur det kunde vara att gå i skolan för hundra år sedan genom att själva uppleva det.
- Kunna jämföra och värdera sina egna livsförutsättningar med de förutsättningar dåtidens barn hade.
- Få prova tidsenliga redskap och metoder t ex skriva på griffeltavla.

Centralt innehåll i kursplanerna som berörs av skolprogrammet

Samhällsorienterande ämnen

- ✓ Skildringar av livet förr och nu i barnlitteratur, sånger och filmer, till exempel skildringar av familjeliv och skola. Minnen berättade av människor som lever nu.
- ✓ Livsfrågor med betydelse för eleven, till exempel gott och ont, rätt och orätt, kamratskap, könsroller, jämställdhet och relationer.
- ✓ Kristendomens roll i skolan och på hemorten förr i tiden.
- ✓ [...] Några berättelser ur Bibeln och deras innebörd samt några av de vanligaste psalmerna.

Svenska

- ✓ Att lyssna och återberätta i olika samtalssituationer.
- ✓ Berättande i olika kulturer, under olika tider och för skilda syften.

- ✓ Berättande texter och poetiska texter för barn från olika tider [...].

Förmågor att utveckla

Svenska

- ✓ formulera sig och kommunicera i tal (och skrift),
- ✓ läsa och analysera (skönlitteratur och) andra texter för olika syften,
- ✓ anpassa språket efter olika syften, mottagare och sammanhang,

Samhällsorienterande ämnen

- ✓ reflektera över sin egen och andras användning av historia i olika sammanhang och utifrån olika perspektiv,
- ✓ reflektera över hur individer och samhällen formas, förändras och samverkar,
- ✓ reflektera över livsfrågor och sin egen och andras identitet

PRAKTISKT OM EN SKOLDAG 1918

Kontakt

Vi museipedagoger brukar ta kontakt senast några dagar innan besöket, oftast via e-post. Då kan du som lärare passa på att ställa frågor eller ge information som du tycker att vi bör ha.

Ankomst till Skansen

När ni kommer till Skansen anmäler ni er till entrépersonalen i Skansens huvudentré. Om ni kommer innan Skansen öppnat blir ni mötta i entrén annars träffas vi vid skolan. I bokningen ska det framkomma var vi träffas.

Det tar en stund att gå dit, så ta god tid på er och se till att ni hinner med toalettbesök innan. Det finns ingen toalett i anslutning till Väla skola.

Matsäck

Om ni har med er matsäck kan ni äta den i Paviljong matsäcken vid Sollidens restaurang eller utomhus, t ex i Torslunden. Ni kan också boka plats i Barnmatsalen genom Skansens Bokning, bokning@skansen.se. Nyckel till Barnmatsalen hämtar ni vid ankomst till Huvudentrén där den också lämnas tillbaka. Förmiddagsgrupper äter efter skolprogrammets slut och eftermiddagsgrupper innan. Vi har också en kortare rast mitt i skolprogrammet, där det kan vara bra att **ha med sig en frukt** och fylla på energi med.

Tidsresan

Skolprogrammet En skoldag 1918 är två timmar. Innan besöket vill vi att ni delar in klassen i två grupper. Ena gruppen börjar med ett hembesök hos en statarfamilj. Andra gruppen börjar i skolan. Efter halva tiden byter vi.

Besöket i skolan är uppbyggt som en tidsresa med rollspel. Det innebär att vi

leker att vi är i en annan tid och försöker vara som skolbarn för hundra år sedan. För att kunna leva sig in i tidsresan blir eleverna tilldelade nya namn och får möjlighet att låna gammaldags kläder. Förkläden till flickorna och skjortor till gossarna. Det är bra att ha ordentligt med kläder på sig under, det kan vara lite kallt i Väla skola.

För bästa upplevelse är det viktigt att ni går igenom upplägget och förbereder lektionerna i skolan innan det är dags att komma hit.

När skolklockan ringer reser alla bakåt i tiden och plötsligt är det 1918! Dagen brukar börja med upprop och psalmsång och därefter följer i tur och ordning kristendomskunskap, naturkunnighet och vällesning. Låt barnen läsa på läxan ordentligt. Skam den som inte läst läxan, år 1918!

På rasten kan ni leka gammaldags lekar, t ex Bro bro breja. Någon gång under skoldagen kanske fröken/skolläraren utför en kort renlighetsinspektion. När klockan ringer "slut för idag" förvandlas alla tillbaka till nutidsmänniskor igen. Vi samlas och pratar om dagen och säger ordentligt adjö.

Fotografering

Under skoldagen är det meningen att alla ska försöka vara så tidstroga som möjligt. Därför är det inte tillåtet att fotografera under tidsresan, däremot går det bra att ta ett foto i skolsalen innan de byter om.

OM SKOLAN I BÖRJAN AV FÖRRA SEKLET

Den här texten kan du läsa högt eller använda som underlag när du samtalar med barnen.

I början av 1900-talet började de flesta barn i skolan det år de fyllde sju år. Första och andra klass gick man i småskolan, men från tredje klass hette det folkskola. Efter sjätte klass var folkskolan slut. Då var barnen runt 13 år gamla. Det fanns en fortsättningsskola som var sex veckor lång, men efter den slutade de flesta barn i skolan för gott. Då var de vuxna nog att börja arbeta!

I Väla socken i Västergötland fanns det en sådan folkskola. Barnen som gick där var barn till bönder och torpare, som bodde i trakten. Hur tror du att du hade bott om du hade gått i Väla skola år 1918?

På den tiden fanns det inga skolskjutsar. Barn som bodde långt från skolan kunde få gå kanske en timme och mer innan de kom fram. Tänk hur det var på vintern: mörkt att gå genom skogen, man fick snö i skorna. Kläderna blev våta och frös till is. Då var det skönt att komma in i den varma skolsalen. Några av pojkarna som bodde nära skolan hade till uppgift att komma tidigare till skolan. De fick bära in ved och elda i kaminen, runt den kunde barnen hänga upp sina våta sockor på tork.

Hur var du klädd om du levde på den här tiden? Pojkarna hade knäbyxor och skjorta. På huvudet hade de en skärmmössa, ungefär som Emils "mysse". Den fick de inte ha på sig inne i klassrummet. Flickorna hade klänning eller blus och kjol, aldrig byxor. För att skydda kläderna var det vanligt att de hade ett förkläde på sig. Flickorna hade hatt eller sjalett på huvudet. På sommaren gick barnen barfota för att inte slita så mycket på skorna. När det var kallt hade de kängor, ibland med klackjärn för att de skulle hålla längre. Både pojkar och flickor

hade långa strumpor av ylle som nog kunde klia ganska mycket.

Om du gick i skolan 1918 skulle du förstås räcka upp handen när du ville fråga eller svara läraren. Dessutom skulle du ställa dig upp vid sidan av bänken när du fick frågan. Skolbarnen fick inte säga du till sin lärare, i stället sa de fröken eller skolläraren. Om man inte kunde läxa kunde det hända att man fick stå i skamvrån. I värsta fall kunde man få smäll på fingrarna eller stjärten. Om man varit slarvig eller olydig i skolan var det vanligt att man fick en lapp med sig hem till föräldrarna, där läraren talade om vad man gjort. I Väla skola på Skansen slår inte lärarna barnen, förstås, men man kan ändå tänka på att eleverna förr kanske var lite rädda för sin fröken eller skolläraren.

Barnen satt två och två i bänkarna och längst fram på en liten upphöjning stod katedern där läraren satt. Det fanns inte elektriskt ljus, utan skolbarnen läste och skrev i ljuset från fönstren och från en fotogenlampa som stod på katedern. Det kunde vara ganska mörkt för den som satt långt bort. På väggarna hängde planscher med bilder på sådant som man läste om i skolan. Dem tog läraren fram för att förklara det som kunde vara svårt att förstå annars - ungefär som vi använder film eller andra bilder nuförtiden. Barnen skulle lära sig läsa, skriva och räkna, precis som nu. Kristendomskunskap var ett mycket viktigt ämne, faktiskt det viktigaste av alla. De hade geografi, naturkunnighet och historia, slöjd och teckning. Man måste själv köpa sina böcker, skrivtavlor och annat man kunde behöva i skolan. För att det inte skulle bli så dyrt för föräldrarna var det vanligt att syskon ärvde skolböcker av varandra.

På rasterna lekte barnen lekar som "Bro, bro breja", "Sista paret ut" eller "Katt och råttor". På frukostrasten åt de matsäck, som de haft med sig hemifrån. Kalle, som gick i Väla skola för hundra år sedan, har berättat att barn som hade rika föräldrar med stora och

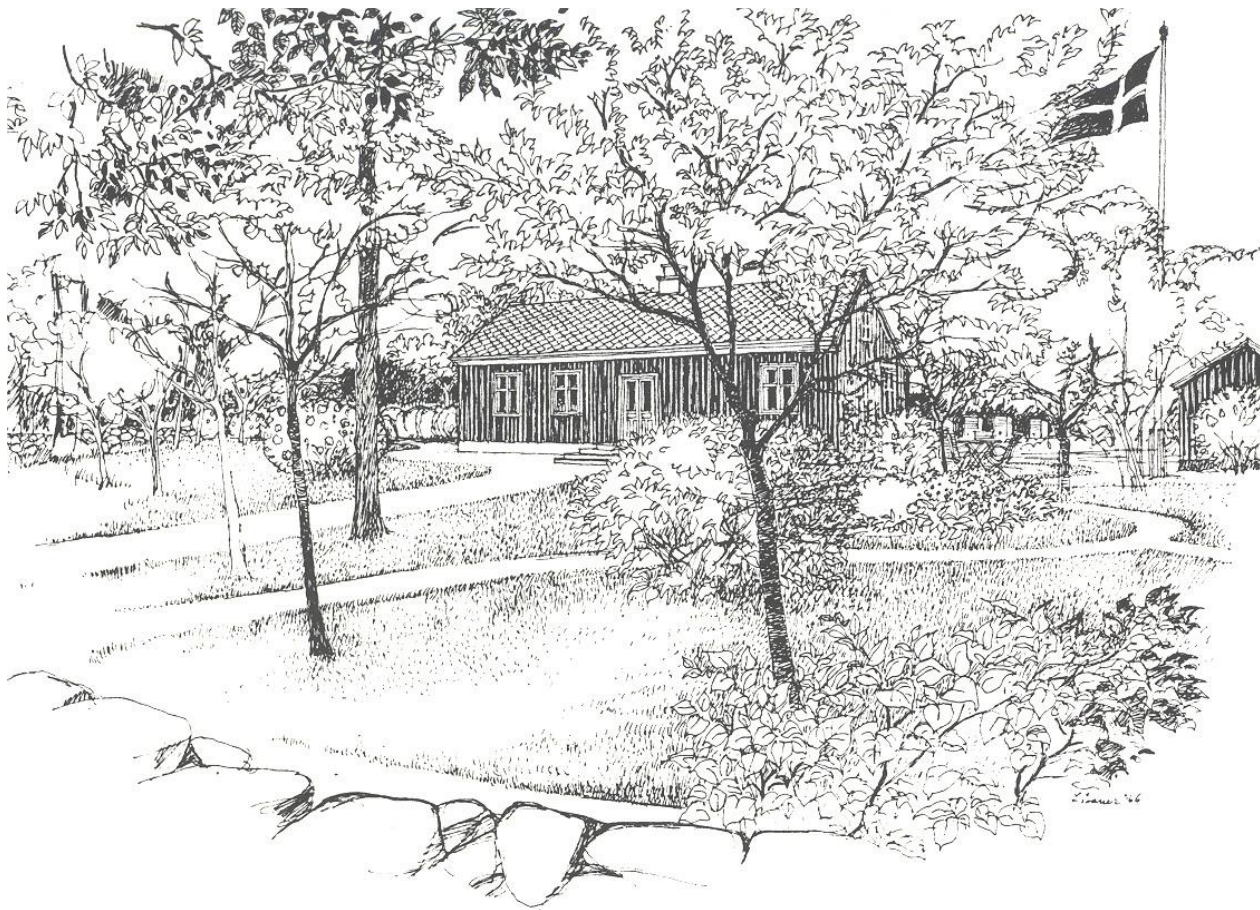
fina gårdar hade mycket mer och bättre matsäck än de barn som var fattiga. Kanske hade de rika barnen smörgåsar med stekt fläsk eller korv och mjölk i en flaska. Barn som inte var så rika kunde få nöja sig med några kalla kokta potatisar eller en hård brödkant.

När skolan var slut för dagen var det bara att traska hela vägen hem igen. Om man bodde i en fattig familj och hade det trångt hemma kunde det vara svårt att få en lugn stund till att läsa läxor. Tänk att bo kanske åtta-tio personer i ett rum och kök! En del barn hade så stökigt och mycket att hjälpa

till med hemma att de inte kunde läsa läxan. Det kunde hända att de fick en ordentlig utskällning i skolan för att de varit så slarviga med läxläsningen.

Nu ligger Väla skola på Skansen. Den är hitflyttad för att barn ska kunna komma hit och uppleva hur det var i skolan för mer än hundra år sedan. Ni ska också komma och hälsa på! Då kommer ni att känna igen mycket från den här berättelsen.

Välkomna!

Väla skola på Skansen. Teckning av Lisa Bauer 1966.

LEKTIONER UNDER SKOLDAGEN, INSTRUKTIONER TILL LÄRAREN

På de följande sidorna finns material till de lektionerna vi planerar att genomföra under skoldagen. Prata igenom texterna i skolan, det är viktigt att eleverna känner sig trygga med innehållet.

Psalmsång

Din klara sol är en psalmsång som är mer än två hundra år gammal. Den sjöngs i skolorna varje morgon innan lektionerna skulle börja. Det finns fyra verser, men vi kommer bara att sjunga den första. Öva gärna på sången i skolan före besöket. Om du inte känner till melodin finns den att hitta på t ex Spotify och Youtube.

Din klara sol, vers 1

Din klara sol går åter opp
Jag tackar Dig, min Gud!
Med kraft och mod och nyfött hopp
Jag höjer glädjens ljud

Kristendomskunskap

Kristendomskunskap var det viktigaste ämnet i folkskolan. Ungefär hälften av lektionstiden ägnades åt biblisk historia, bibelläsning, psalmsång och katekesläsning. Genom att studera *Liknelsen om den barmhärtige samariten* skulle skolbarnen lära sig om alla människors lika värde och hur de skulle behandla andra människor fördomsfritt. "Du ska älska din nästa såsom dig själv" är en del av det dubbla kärleksbudet. Det hänger ihop med *Den gyllene regeln*, en etisk livsregel vars budskap används inom många av världens religioner (bl a kristendomen, hinduismen, buddhismen, taoismen, konfucianismen, judendomen och islam) och har funnits i minst 2500 år (äldsta skriftliga källan Konfucius ca 500 f Kr).

Nedan följer en kort och lite modernare version av *Den barmhärtige samariern* samt *Den gyllene regeln*. Gå igenom och prata om innehållet, så att barnen känner sig väl förtrogna med den och förstår budskapet. I Väla skola kommer vi att prata om texten utifrån en skolplansch.

Den barmhärtige samariern

Jesus fick en fråga "Du säger att vi ska älska vår nästa som oss själva, men vem är vår nästa?". Jesus svarade genom att berätta en berättelse.

En man var på resa väg när han blev överfallen av rövare. De slet av honom kläderna och slog honom, och sedan försvann de och lät honom ligga där skadad.

En präst råkade komma samma väg, och när han såg mannen gick han åt sidan utan att hjälpa mannen. På samma sätt var det med en levit som kom till platsen; när han såg mannen och gick åt sidan utan att hjälpa honom.

Så kom en samariter, en person som många hade fördomar om och inte tyckte om. Samariern sprang fram till den skadade och hjälpte honom. Han hjälpte mannen att tvätta och plåstra om hans sår och tog honom till ett värdshus där han kunde vila och bli omskött. Nästa dag tog samariern fram två mynt och gav åt värdshusvärden och sa: "Sköt om honom, och kostar det mer skall jag betala dig på återvägen."

Jesus frågade mannen som ställt den första frågan: "Vem av de tre tycker du var den överfallne mannens nästa?" Mannen svarade: "Den som hjälpte honom, samariern." Då sa Jesus: "Gå du och gör som han!"

Källa: <https://www.svenskakyrkan.se/vasterled/den-barmhartige-samariern>

Den gyllene regeln

Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem.

– Matt 7:12, Bibel 2000

Läsning

I ämnet Modersmål (svenska) ingick "välläsning", som innebar att skolbarnen skulle kunna läsa högt "rätt och ledigt" i klassrummet, efter genomgång och förklaring av texten.

Nedan följer ett avsnitt ur *Sörgården* (*Läseböcker för Sveriges barndomsskolor. Hem och hembygd. I. Sörgården*, 1913). Låt eleverna öva på att läsa texten högt för varandra. I Väla skola kommer alla elever få läsa ett litet stycke var.

Mor tvättar kläder.

Nere vid ån stod mor Anna och tvättade.

En stor svart järngryta med tre fötter stod på stranden. Under den lågo några glöd och pyrde. I kitteln lågo tvätt-kläderna i lut och såpvatten. De hade legat och bykt hela morgonen, men nu voro de färdiga att tagas upp.

Mor Anna tog upp några handdukar och gick ner till klapp-bryggan. Där lade hon sig på knä och sköljde kläderna i det rinnande vattnet. Så tog hon upp dem och vred ur dem. Därpå grep hon ett klappträ och började klappa dem.

Lill-Olle hade följt med mor ner till ån. Han hade gått och plockat stenar i sanden, men nu kom han fram till mor.

»Mor, varför slår du kläderna så?» frågade han. »Har de varit stygga?»

Mor log.

»Nej, inte har de varit stygga», sade hon. »Först var de smutsiga, men det kunde de inte hjälpa. Sen blev de kokta i lut, och det kunde de inte heller rå för. Så blev de dop-pade i ån, men det var heller inte de själva,

Teckning av Brita Ellström.

som bad om det. Nu slår jag dem bara för att få vattnet ur dem. Ser du, Lill-Olle, hur vattnet dryper av dem?»

Ja, nu såg Olle tydligt, hur vattnet rann ur kläderna, när mor slog på dem med sitt klappträ.

»Nu ska vi börja hänga upp till torkning», sade mor Anna. »Spring efter Karin, Olle, och säg åt henne att hjälpa mig med det!»

Olle travade strax upp till Sörgården. Snart var han tillbaka med syster Karin. Ett av klädstrecken var spánt rätt lågt emellan ett par björkar. Till det nådde Karin upp. Och nu hjälpte hon mor att hänga upp handdukarna. Snart lyste det nere vid stranden av vita kläder, som voro hängda på tork. Och solen sken, och vinden blåste.

»Det är så gott torkväder, som man nånsin kan önska sig», sade mor Anna.

Naturkunnighet och välskrivning

Nedan följer avsnittet om bin ur *Naturen 2, Lärobok för folkskolan*, H Berg och A Lindén. 1917. Gå igenom faktarutan tillsammans med eleverna. I Väla skola kommer vi att studera bina utifrån en skolplansch. Detta kombineras med välskrivning, då eleverna får skriva de tre bina i bisamhället så noggrant som möjligt på sina skrivtavlor.

Faktaruta om bin

Vilda bin bygger bon i ihåliga trädstammar medan tambin hålls i bikupor.

Det finns tre slags bin i ett bisamhälle: en drottning ("visen") som är störst, några hundra drönare (hannar) som är mindre och många tusen arbetsbin (honor) som är minst. Bina har två par käkar och två par vingar. Drottningen och arbetsbina har en gadd förenad med en giftblåsa, drönarna har ingen gadd alls. De olika sorters bina har olika uppgifter.

Drottningen är den enda som producerar ägg och kan lägga 1500-3000 ägg på en dag.

Drönarnas största uppgift är att vänta på att en dag få befrukta drottningen.

Arbetsbina samlar in nektar från växter. Nektarn omvandlas till honung inne i biets kropp. Bina samlar också pollen på sin kropp. Honungen och pollenet ska bina äta under vintern. Det läggs i vaxkakor som arbetsbina bygger inne i boet av fett (vax) från sina egna kroppar. När biodlaren tar hand om honungen från bina måste hen ersätta den med annan mat, sockerlösning.

Bina hjälper också till med pollinering av växter. När biet hämtar pollen från en blomma tar det med sig pollen till nästa blomma så att den kan bilda frön som blir till fler blommor.

Bina leva i samhällen och ha i sitt vilda tillstånd vanligen sina boplatser i ihåliga träd.

Bild 55. Bi. A arbetsbi, B vise, C drönare. (Nat. storl.)

Man har sedan urminnes tid hållit bin som ett slags husdjur. De inhysas då i *kupor*. I varкупа finns en *vise* eller *drottning*, några hundra *drönare* samt många tusen *arbetsbin*. Drönarna äro hannar. Visen är den fullt utbildade honan, som ensam lägger äggen. Arbetsbina äro utvecklade honor; de förrätta allt arbete. Bina ha två par hinnaktiga vingar. De ha även två par käkar; det övre paret tjänar som bitverktyg, det undre som sugverktyg. Deras bakkropp är väpnad med en ihålig *gadd*, som står i förbindelse med två *giftkörtlar*. Den är försedd med små hakar, och när de sticka med densamma, fastnar den därför lätt i såret. Gadden tjänar även som *äggklämningsrör* och finns endast hos honorna.

Då bina funnit en passande bostad (ett ihåligt träd eller en tom kupa), täppa arbetsbina till alla springor utom en, som lämnas öppen till ingång. Sedan börja de bygga *kakorna*. Hårtill använda de *vax*. Detta är ett slags fett, som bina avsöndra mellan bakkroppens ringar. Kakorna i bikupan stå lodrätt och äro på båda sidor indelade i små sexkantiga rum eller *celler*.

Arbetsbina insamla även födan åt hela bisamhället. Denna utgöres av honung, som hämtas ur blommorna. Honungen lägges i en mängd celler, som därpå täppas till med vax (bild 56, 1). Men under biets besök i blommorna fastnar även ståndarmjöl på dess ludna kropp. Detta bors tas av med de håriga benen och fuktas med honung samt lastas i små fördjupningar på bakkenens utsida.

Det lägges i särskilda celler (3) och utgör larvernas föda (*bibröd*). I andra celler åter (2) lägger visen sina ägg, ett i var cell. De ägg, som skola bli visar, läggas i större celler (4, 5).

Mot hösten dödas alla drönarna av arbetsbina. Blott de senare jämte visen övervintra. De leva av den samlade honungen. På våren börjar åter arbetet och äggklämnngen. Då utbildas även snart en ny vise (4). När så skett och boet samtidigt blivit för trångt för bisamhället, lämnar den gamla visen sin bostad, åtföljd av en skara bin, samt söker sig ett nytt hem: bina *svärmas*. Där visen då slår sig ned, sätta sig även de andra bina i en stor klump. Biodlaren skyndar nu att skaffa in dem i en tom kupa.

5—103024. Berg-Lindén, *Naturen*. 2.

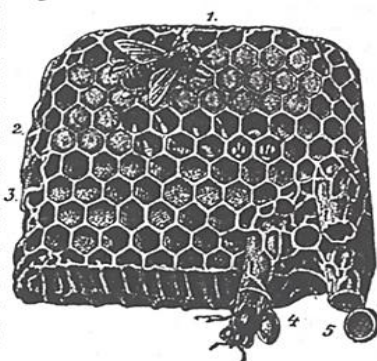

Bild 56. Bikaka. (Nat. storl.)

EFTER BESÖKET...

Vi tycker det är roligt om barnen skickar in brev eller teckningar efter besöket i Väla skola.

Vår adress är:

Kulturhistoriska avdelningen
Pedagogiska enheten
Stiftelsen Skansen
Box 27807
115 93 STOCKHOLM

E-post: namn.efternamn@skansen.se

LITTERATUR

Bros, Helena och Nilsson, Barbro, *Barnen på Björnlunda gård*.
Lagerlöf, S, *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*.
Lindgren, Astrid, *Madicken*